

Guidad lek i förskolan - didaktiska möjligheter för naturvetenskapligt och språkligt lärande

Maria Simonsson

Institutionen för beteendevetenskap och lärande, IBL,
Linköpings universitet

Asta Cekaite

Linköpings universitet

Gordana Novaković

Motala Kommun

Marie Lorin

Motala Kommun

Karin Wikström

Motala Kommun

Michaela Karlsson

Motala Kommun

Denna artikel presenterar hur handdockor, naturmaterial och guidad lek används för att introducera och förstärka naturvetenskapliga begrepp i en förskolemiljö med flerspråkiga barn, inom ramen för ett ULF-projekt. Olika aktioner implementerats där pedagogerna iscensätter intresseväckande och meningsfulla lärandemiljöer kopplade till naturvetenskap, för att stödja barns språkande, nyfikenhet och begreppsliga förståelse några naturvetenskapliga fenomen. Artikeln knyter an till sociokulturella teorier, samt aktuell forskning om undervisning genom guidelek och flerspråkighet.

Inledning

Naturvetenskap i förskolan handlar inte bara om fakta och begrepp, utan om att väcka barns nyfikenhet för fenomen i omvärlden. I detta ULF-projekt, som har genomförts i samarbete med Linköpings universitet och en förskola i Motala kommun, har vi valt att fokusera på att utveckla undervisning med naturvetenskapligt innehåll genom lek, som även ger stöd för barns språkande och lärande. Denna förskola har närhet till naturen vilket möjliggör en pedagogisk verksamhet som integrerar både förskolans fysiska miljö och omgivande naturmiljöer. Avdelningen har 18 barn i åldrarna 3-5 år. Sex av barnen har ett annat modersmål än svenska och flera andra barn är i behov av extra språkstöd.

Inledningsvis identifierade förskolepersonalen ett behov av att vidareutveckla undervisningen i syfte att skapa mer inkluderande, språkutvecklande och ämnesövergripande lärmiljöer för barns språkande. Ett särskilt fokus riktades mot att integrera guidad lek som en pedagogisk strategi för att stödja flerspråkiga barns lärande genom lekfulla men målinriktade aktiviteter, samtidigt som barnens egna initiativ och kreativitet ges utrymme.

I detta sammanhang lyftes både barns kommunikation och deras naturvetenskapliga utforskande fram som centrala områden. Ambitionen var att erbjuda undervisning som främjar barns möjligheter att uttrycka sig verbalt och kroppsligt, på samma gång som de får möjlighet att undersöka och förundras över naturvetenskapliga fenomen i meningsfulla sammanhang.

I denna artikel riktas fokus särskilt mot det didaktiska arbetet och syftet är att belysa hur förskolepedagogerna använder guidad lek, handdockor och naturmaterial för att skapa engagerande lärandesituationer i en flerspråkig förskolekontext. Särskilt belyses hur barnens språkande och lek samspelar med deras naturvetenskapliga utforskande.

Teoretisk ram

Studien tar sin utgångspunkt i ett sociokulturellt perspektiv (Vygotskij, 1978; Säljö, 2014), där lärande sker i interaktion med andra och genom användning av kulturella redskap. Handdockor ses här som medierande artefakter som underlättar kommunikation, emotionellt engagemang och meningsskapande. Guidad lek (Weisberg et al., 2016; Samuelsson, 2021; Cekaite & Simonsson, 2023, Simonsson & Cekaite, 2004) förstås som en undervisningsform där pedagogen initierar och strukturerar lek utifrån didaktiska mål, men där barnet ges handlingsutrymme och utrymme för att forma leken med sin fantasi, sina erfarenheter och sitt språk.

Ur ett sociokulturellt perspektiv kan flerspråkighet i förskolan förstås som en resurs i barns sociala liv. Barn som har annat modersmål än majoritetsspråket kan behöva extra stöd för att utveckla en rik språklig repertoar, och deltagande i olika aktiviteter är centrala delar för lärande och en central del av språkundervisningen. Björk-Willén (2018) visar hur barn använder kommunikativa strategier i lek och vardagliga situationer för att skapa delaktighet, medan Kultti (2012) framhåller hur planerade aktiviteter, exempelvis sång och berättande, ger språkliga och kulturella redskap för flerspråkig utveckling. Cekaite (2018) betonar den multimodala dimensionen, där kroppsliga uttryck samspelar med språk och förstärker barns deltagande. Tillsammans visar dessa studier att språkundervisning i förskolan är situerad, relationell och nära knuten till barns flerspråkiga erfarenheter.

Tillvägagångssätt

I projektet har vi organiserat arbetet utifrån en aktionsforskningsdesign (Rönnerman, 2018). Arbetet har byggt på en cyklisk process med planering, handling, observation och reflektion, där pedagogerna varit aktiva medforskare. En mindre grupp, åtta barn med olika språkbakgrund, valdes ut av pedagogerna inom projektet; sex av barnen hade andra familjespråk än svenska, mer precist arabiska, tigrinja och finska/kosovoalbanska medan två hade svenska som modersmål. Personalen bedömde att alla dessa hade behov av språkstöd.

En central del i vårt projekt handlade om två sammanlänkade processer:

1) Att skapa och genomföra undervisningsaktioner som stödjer barns språkande har varit en bärande del i projektet. Fokus har legat särskilt på att synliggöra och stärka barns användning av ordklasser som verb, deras förståelse för ämnesspecifika begrepp samt att skapa möjligheter till begreppslig fördjupning i meningsfulla sammanhang. I aktionerna användes handdockor – både stora och små – som kommunikativa stödresurser. Parallellt med detta utformades strukturerade situationer av guidad lek med naturvetenskapligt innehåll, där barnen fick möjlighet att undersöka naturvetenskapliga fenomen genom lek, samtal och gestaltning. Exempel på detta är utforskande lekar med naturmaterial, såsom löv, samt aktiviteter som flygsimulering. Syftet med aktionerna var inte bara att stimulera språklig utveckling, utan också att skapa undervisningspraktiker där barnens lek, nyfikenhet och erfarenheter erkänns som bärande delar av det gemensamma meningsskapandet. Genom att kombinera handdockor, guidad lek och naturvetenskapligt innehåll kunde undervisningen erbjuda rika och multimodala lärandesituationer som öppnade upp för barns aktiva deltagande, språkande och begreppsliga förståelse.

2) Forskargruppens gemensamma reflektionsmöten. Reflektionsmötena har möjliggjort en fördjupad förståelse av undervisningssituationer genom växelverkan mellan aktion och reflektion. Dessa möten har utgjort en central del i projektets kunskapsbildning och utvecklingsprocess, där frågor som upplevts som särskilt angelägna för forskargruppen har bearbetats systematiskt med utgångspunkt i den pågående praktiken. Mötena har även skapat utrymme för kollegialt lärande, där pedagoger och forskare tillsammans har analyserat, prövat och omprövat undervisningspraktiker i ljuset av konkreta erfarenheter från den pågående verksamheten.

Ett urval av videoobservationerna av aktionerna har transkriberats och analyserats utifrån barns språkhandlingar, interaktioner, kroppsspråk och deltagande i aktiviteterna. Analysen har genomförts med inspiration från kvalitativ innehållsanalys (Bryman, 2011) och multimodalt interaktionsperspektiv (Goodwin, 2000) på kommunikation. För att nå våra målsättningar implementerades två aktioner: (1) att iscensätta naturvetenskapliga begrepp, och (2) ett rollspel kring temat (flygning). Handdockor användes som resurser i båda aktionerna.

Resultat

I resultatdelen presenteras hur pedagogerna arbetade med att iscensätta naturvetenskapliga begrepp i förskolan och hur pedagogernas aktiviteter och miljöer de byggde upp kom att stödja barnens språkande. Genom olika didaktiska val och användning av material skapades situationer där barnen fick möjlighet att utforska, pröva och samtala om naturvetenskapliga fenomen. Resultaten belyser hur miljöernas utformning inte enbart fungerade som en fysisk ram, utan också som en pedagogisk resurs som påverkade barns delaktighet, interaktioner och språkande.

Iscensätta naturvetenskapligt begrepp

I denna aktion har pedagogerna iscensatt en inomhusmiljö fylld med löv, arrangerad som ett sinnligt och estetiskt material i syfte att väcka barns nyfikenhet och erbjuda möjligheter till språkligt utforskande av naturvetenskapliga fenomen. Förskollärarna har överraskat barnen med denna miljö för att rikta fokus mot att synliggöra användningen av språkliga uttryck, med särskild fokus på verb. Barnen sitter i en ring på samlingsmattan och en av förskollärarna agerar med en handdocka (80cm).

Aktör	Språkliga handlingar	Visuellt synliga handlingar
Förskollärare 1	Vad är det som har hänt härinne?	Se Figur 1
Samir	Löööv	
Handdockan Anna (Förskollärare 2)	Vad är det härinne?	
Jasim	Vad är det som hänt? Har det blåst in?	
Handdockan Anna (Förskollärare 2)	Ingen aning, hur kom det in?	
Michael	Har det blåst?	Vänder sig mot handdockan
Jasim	Ja därifrån	Pekar mot fönstret
Alla barnen	Titta, flyger	Börjar att blåsa löv

Tabell 1. Aktörers språkliga och visuella handlingar

Figur 1.

Exempel 1 ovan:

Undervisningen inleds med en undrande fråga från förskolläraren. Frågans syfte är att stimulera barnen till att försöka beskriva och "lösa" problemet med hur löven har hamnat inomhus. Genom ytterligare frågor och dialog med handdockan förstärker läraren riktningen mot ett utforskande samtal, där barnen formulerar hypoteser om vad som kan ha hänt ("Har det blåst in?"). I barnens förslag förekommer verb som "blåsa", "flyga", "virvla" och "falla". Dessa blir centrala för att beskriva det naturvetenskapliga skeendet med löven, samtidigt som barnen provar konkreta laborativa resurser (förkroppsligade handlingar) i olika aktiviteter (t.ex., blåsa löv, fånga luft, prova på när saker faller). Pedagogerna noterade att dessa begrepp senare användes av barnen i denna grupp i den fria leken på gården, det vill säga barnen approprierade dessa begrepp. Här förenas språkutveckling med naturvetenskapliga begrepp, och barnens deltagande visar hur verb och förklaringsmodeller får liv genom leken.

Rollspel och begreppslig förståelse

Ytterligare en aktion som implementerades i undervisningen fokuserade på temat flygresor och syftade till att återanvända och introducera nya och ämnesspecifika språkliga begrepp ("luft", "flyga", "virvlar", "höjd") inom ramen för en meningsfull och kontextualiserad leksituation. Målet var att stödja barns språkutveckling genom att skapa möjligheter att praktisera och befästa begreppen i olika sociala och narrativa lekroller (jfr Björk-Willén, 2024). I denna iscensatta lekmiljö fungerade en handdocka som en aktiv deltagare i leken, med uppgiften att initiera och förklara centrala begrepp relaterade till flygsituationen. För att ytterligare förstärka känslan av autenticitet projicerades en flygsimulator på väggen, samtidigt som delar av det fysiska rummet omgestaltades för att efterlikna en flygplanskabin.

Figur 2 och 3.

Barnen sitter i den arrangerade flygkabinen. Handdockan Anna sitter längst fram som en pilot, med en leksaksratt monterad på en bänk framför sig. På väggen visas en flygsimulator för barnen. Handdockan Anna förklarar för barnen att de skall trycka på knapparna för att starta flygplanet och kunna lyfta och flyga. Senare visar handdockan Anna att planet börjar skaka- det beror på turbulens för att det blåser och luften är lite busig och hoppar hit och dit, förklarar hon. Alla barnen härmar Annas rörelser. (Fältanteckning)

Genom handdockan modellerar förskolläraren språkanvändandet (jfr Björk-Willén, Pramling & Simonsson, 2018) och guidar barnen i leken och språkandet. Barnen turas om att i leken vara piloter och passagerare och använder de begrepp som handdockan har introducerat, t.ex. "starta", "lyfta", "landa" och "turbulens" (kunskapsrelaterat språk). Under den guideade leken byggs ett begrepps nätverk där ord som "luft", "flyga", "blåsa", "vind", "högt" och "lätt" sätts i relation till varandra, och barnen med begränsade språkkunskaper i svenska får utforska hur språket kan användas för att beskriva fysiska fenomen och egna upplevelser. Barnens interaktioner och agerande med handdockan är påtagliga; de ställer adekvata och situationsbundna frågor och kommentarer i flygsimuleringsleken. Detta visar på ett aktivt deltagande, det vill säga de deltar i en samskapande process där mening, kunskap och handlingar skapas gemensamt (jfr Goodwin, 2018). Barnens prövande av olika lekroller möjliggör ett utforskande av begrepp, där deltagarnas handlingar – både verbala och kroppsliga – blir betydelsebärande och får reell inverkan på det pågående samspelet (jfr "participating in a field of consequential action", Goodwin, 2018: 433). Denna planerade och lekfulla undervisning visar hur naturvetenskapliga begrepp kan få förkroppsligande och röst genom rollspel i leken, vilket bidrar till barns tillägnande av språkliga redskap. Exemplet synliggör att barns aktiva deltagande (agency) i den situerade praktiken, där ett ämnesspecifikt språk används, bidrar till att stärka förståelsen av begreppens innebörd. Det visar också hur kunskap formas och fördjupas genom samskapande handling (co-operative action), där kropp, interaktion, artefakter och språk samverkar i ett gemensamt meningsskapande.

Genom att kombinera visuella, rumsliga och språkliga resurser skapas en multimodal lärandemiljö där barnens språkbruk och begrepps-förståelse kunde utvecklas i ett sammanhang där lek och lärande integrerades.

Diskussion

Resultaten från ULF-projektet visar att lekfull och tematiskt inramad undervisning i förskolan kan utgöra en kraftfull arena för språkande och begreppsligt lärande för barn i behov av språkstöd. Genom att kombinera olika kunskapsformer såsom narrativt berättad kunskap med ämnesspecifika begrepp (faktakunskap), rollspel och konkreta artefakter – såsom handdockor och en projicerad flygsimulator – skapas en rik multimodal lärandemiljö för språkande, där barn med begränsade språkkunskaper själva kan bidra i meningsskapande processer. Att barnen formulerade egna hypoteser, använde ämnesspecifika verb och överförde dessa till fri lek, tyder på att begreppen inte bara repeterades mekaniskt utan integrerades i barnens förståelsevärld (jfr Björk-Willén, 2024).

Resultatet kan förstås i ljuset av ett sociokulturellt perspektiv på lärande, där språket ses som ett medierande redskap och där kunskap konstrueras i samspel med andra (Vygotskij, 1978; Säljö, 2014). Att förskollärarna aktivt modellerar språkanvändning och iscensätter undervisningssituationer där barn med begränsade kunskaper i majoritetsspråket får agera, pröva och förhandla om betydelser, kan förstås i termer av vad Goodwin (2018) beskriver som "co-operative action" – ett gemensamt handlande där mening konstrueras tillsammans. Genom att koordinera både verbala och kroppsliga handlingar bidrar deltagarna till en gemensam meningsskapande process.

Implikationer

Genom att använda handdockor som "interaktionsdeltagare" skapas en kommunikationsyta där barnens frågor och kommentarer riktas både till dockan och till den sociala situationen. Detta tycks öppna upp för ett utforskande samtal som präglas av nyfikenhet, kreativitet och fokus på begreppsligt innehåll. Att barnen tillåts inta olika roller – pilot, passagerare, medforskare – framstår också som betydelsefullt för att möjliggöra perspektivtagande och språklig variation.

Studiens resultat visar att lekbaserad förskoleundervisning med tydligt språkligt fokus skapar goda förutsättningar för barns begreppsutveckling i förskolan. Genom att integrera ämnesspecifika begrepp (t.ex. naturvetenskapliga) i guidade lekar, där handdockor och andra artefakter används som medierande redskap, ges barnen möjlighet att utforska och befästa nya ord i meningsfulla sammanhang. Multimodala lärmiljöer – där kropp, språk, rum och material samverkar – förstärker förståelsen, samtidigt som pedagogens roll som språklig modell är avgörande (Björk-Willén, 2024). När barnen får pröva roller, ställa frågor och formulera hypoteser, stärks deras delaktighet och agens, i enlighet med förskolans demokratiska uppdrag (Lpfö 18, Skolverket 2025).

Referenser

1. Björk-Willén, P. (2018). Lek, samspel och flerspråkande. I: P. Björk-Willén (red.). Svenska som andraspråk i förskolan. Natur & Kultur.
2. Björk - Willén, P., Pramling, N. & Simonsson, M. (2018). Språkundervisning i förskolan: Teoretiska principer och empiriska exempel. Barn forskning om barn og barndom i Norden 36, (3-4) 39-57.
3. Björk-Willén, P. (2024). En likvärdig språkundervisning i förskolan. I: Björk-Willén, P. (Red). Svenska som andraspråk i praktiken. Natur & Kultur.
4. Bryman, A. (2011). Samhällsvetenskapliga metoder. Liber.
5. Cekaite, A. (2018). Sociala aktiviteter som öppningar mot språket. I P. Björk-Willén (red.) Svenska som andraspråk i förskolan. Natur och Kultur. (sid. 81-93).
6. Cekaite, A., & Simonsson, M. (2023). Guided Play Supporting Immigrant Childrens Participation and Bilingual Development in Preschools. *International Journal of Early Childhood*, 55, 403-420. <https://doi.org/10.1007/s13158-023-00370-1>
7. Goodwin, C. (2000). Action and embodiment within situated human interaction. *Journal of Pragmatics*. 32 (109, 1489-1522).
8. Goodwin, C. (2018). Co-Operative Action. Learning in doing: social, cognitive and computational perspectives. Cambridge University Press.
9. Kultti, A. (2012). Flerspråkiga barn i förskolan: Villkor för deltagande och lärande. [Doktorsavhandling] Göteborgs universitet.
10. Rönnerman, K. (2018). Vikten av teori i praktisknära forskning: Exemplet aktionsforskning och teorin om praktikarkitekturer. *Utbildning & lärande*, 12 (1), 41-54.
11. Samuelsson, R. (2021) Guidad lek i förskolan. Studentlitteratur.
12. Säljö, R. (2014). Lärande i praktiken: Ett sociokulturellt perspektiv. Studentlitteratur.
13. Simonsson, M., & Čekaitė, A. (2024). Den guidade leken som resurs. I: Björk-Willén, P. (red). Svenska som andraspråk i praktiken (1:a uppl., s. 113-134).
14. Skolverket (2025) Förskolans läroplan, (Lpfö 18). Skolverket.
15. Vygotskij, L. (1978). *Mind in Society*. Harvard University Press.
16. Weisberg, D. S., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R. M., Kittredge, A. K., & Klahr, D. (2016). Guided play: principles and practices. *Curr. Direct. Psychol. Sci.* 25, 177-182.